

AHMET YESEVÎ VE DÜŞÜNÇESİ

İBRAHİM AGÂH ÇUBUKÇU*

İslâm'da tasavvuf akımları VIII. yüzyılda başlamış, IX. ve X. yüzyılda hızla yayılmıştır. İslâm Orta Asya'da tasavvufun etkisiyle daha kolay benimsenmiştir.

Düşünürümüz Ahmet Yesevî, Orta Asya'da ve özellikle Türkler arasında İslâmiyeti canlı tutan ve yayan önemli bir kişidir. Kendisine Pir-i Türkistan da denmiştir.

Ahmet Yesevî yaklaşık olarak XI. yüzyılın ikinci yarısında batı Türkistan'da Sayram (İsficab) kasabasında dünyaya gelmiştir. Bazı kaynaklar, onun Türkistan'da yani Yesi'de dünyaya geldiğini kaydetmiştir. Hikmet biçimindeki şiirlerinden Türkistan'lı olduğunu kesin biçimde anlıyoruz. Genelde doğum yeri olarak Sayram kasabası gösterilmiştir.

Onu yetiştirenler arasında XI. yüzyıl mutasavvıflarından Yusuf Hemedanî başta gelir. Ahmet Yesevî'ye Hâce lâkabının verilmesi ailesinden ve ona saygıdan ötürüdür. Şiirlerinde bazen adının yanında bu lâkabı da kullanmıştır.

Ahmet Yesevî'nin hocası Yusuf Hemedanî H. 440/M 1048 de Hemedan dolaylarında dünyaya gelmiş, Şeyh Ebu Ail Farmadî'den dersler almıştır. Bu zat Gazâlî'nin de manevî hocası olmuştur. Hemedanî 535/M 1140 yılında Merv'de ölmüştür. Bu zatın görüşleri Merv, Herat, Buhara, Semerkant, Tus ve Bağdat'a kadar yayılmıştır. Ahmet Yesevî, Hemedanî'nin kurduğu ekole başkanlık etmiştir. Yesevî H. 562/M. 1166 yılında hayata gözlerini kapar.

Elimizde ona mal edilen *Divan-ı Hikmet* vardır. Bu önemli esere öğrencilerinin dörtlüklerinin de karıştığı anlaşılmaktadır. Ancak anılan divan ve içindeki fikirler geniş ölçüde Ahmet Yesevî'ye aittir.

Ahmet Yesevî'nin hikmet olarak sunduğu dörtlükler, tasavvufun inceliklerini kapsamaktadır. Bu nedenle de *Divan-ı Hikmet*, Türklük âleminde çok sevilmiş ve çok okunmuştur. Şiirlerinde hece veznini ve yarım

* Prof. Dr., Türk Tarih Kurumu Başkan Vekili.

kafiyeleri kullanmıştır. Bazen gazel tarzına yer vererek arûzu uyguladığı da görülür¹.

Şiirlerinde halkın düzeyine inmiş ve herkesin anlayacağı ifadeler kullanmıştır. Dörtlükler içtenliğin ve ruh inceliğinin ürünüdür. *Divan-ı Hikmet*'te Allah sevgisi, Allahın nitelikleri ve insanın görevleri sergilenmiştir. Özellikle insanın kendini tanıyarak Tanrıya yönelmesi tavsiye edilir. Gönül temizliğinin ve ahlâka uygun yaşayışın insanı mutluluğa götüreceği vurgulanmıştır. Yardımlaşmanın ve birliğe önem vermenin müminleri güçlendireceği üzerinde durulur.

Ahmet Yesevî görüşlerinde insana değer vermiş, hoşgürüyü savunmuş, Hz. Peygamberi öğmü, Allaha kavuşmanın önemini vurgulamıştır. İnsanın ruhî varlık olarak şekile saplanmasını doğru bulmamış, aşk ile Tanrı yolunda hizmetin inceliklerini dile getirmiştir. Tutuculuğu ve iki yüzlülüğü yermiştir.

Ahmet Yesevî, görüşleriyle kendinden sonraki Türk mutasavvıflarını da etkilemiştir. Anadolu'da Hacı Bektaş Veli'de Mevlâna'da ve Yunus Emre'de onun yorumlarının etkisi vardır.

Bu sebeple Ahmet Yesevî, Türk kültürünün temel taşlarından biri haline gelmiştir. Türkler arasında ortak duygu ve heyecanın yaşamasına vesile olmuştur. Bu etki günümüze kadar sürmüştür.

Ahmet Yesevî, İslâmiyetin yayılmasında ve Türkler arasında sevilmesinde önemli bir etkindir. Moğol hücumlarından sonra Ahmet Yesevî'nin öğrencileri Anadolu'ya akın akın gelmiştir. Bab ya da Ata adını alan bu dervişler arasında Hacı Bektaş Veli de vardır. Bazı yazarlar, Hacı Bektaş Veli'nin Ahmet Yesevî'ye halifelik yapan Lokman Perende'nin öğrencisi olduğunu da ifade ederler. Ebu'l-Ferec al Vasîfî (ölm. 1343), *Tiryak ul-Muhibbin*'de Ahmet Yesevî için kaynağa doğru aşağıdaki tarikat zincirini vermektedir. As-Seyyid Bektaş al Horasanî— Ahmet Yesevî—Abd ul-Halk al-Gucduvanî—Yusuf al Hamadanî—Abu Ali al-Farmadî—Ebu'l-Hasan al Harkanî-Ebu Yezid al Bistami².

Ahmed Yesevî'nin heteredoks yani genel İslâm kurallarının dışına çıkmış sayılması doğru değildir. *Divan-ı Hikmet* iyice incelendiği zaman bu

¹ Bak. Kemal Eraslan, (Hazırlayan) Ahmet Yesevî, *Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler*, s. 15-46, Ankara 1983; Naim-Bek Nurmhammedoğlu, *Hoca Ahmed Yesevî Türbesi*, (Hazırlayan: Hayati Bice) s. 5, Ankara 1991.

² Bak, Esad Coşan, *Mahalat*, s. XXXIII, Temel Matbaası.

açıkça görülmektedir. Kaldı ki Prof. Dr. Kemal Eraslan³ gibi bilim adamları⁴ da Ahmed Yesevî'yi iyi bir mümin saymanın yanında olmuşlar ve onu sapık diye suçlayanları doğru bulmamışlardır. Ahmet Yesevî'yi tuttuğu İslâmî yol açısından kural dışı sayanlar fıkıhçıların tutumundan etkilenen eserlerine güvenmişlerdir. Batılı yazarlar da bu hususta abartılı örüşler ortaya atmışlardır. Yeseviliği, Haydariliği ve Kalenderiliği İbahiye'ye benzetmek ya da onları serseri dervişlerin oluşturduğu topluluklar diye düşünmek⁵ asla doğru değildir. Çünkü, bu topluluklar Anadolu'da beylikler döneminde bir çok yönetici tarafından dostça karşılanmıştır. Günümüzde Ahmet Yesevî'den ya da Bektaş Veli'den etkilenen mutasavvıflarda İbahilik veya esrarkeşlik yoktur.

Ahmet Yesevî, İslâm'ın inanç, ibadet ve âhlâk ilkelerini savunmuş ve bunları Türkler arasında sevdirmişdir. Kaldı ki *Divan-ı Hikmet*'te aşağıda vereceğimiz dizeler onun ortayol İslâmiyet anlayışına bağlılığının Yesevîleri ve öteki Türkmen dervişleri suçlamalarının haksızlığı görülecektir.

“Sünnetleri muhkem tutup ümmet oldum”

“Ebu Bekir, Ömer, Osman, Murtaza'ya”

“Emr-i maruf, nehy-i münker bilip kılsa”

“Namaz, oruç, tövbe üzre varanlar”“

“Fasık, facir havalanıp yere basmaz

Oruç, namaz, kaza kılıp misvak asmaz

Resulullah sünnetinde değer vermez

Günahları günden güne artar dostlar”

“Şeriatı, Tarikatı bileyim desen”

“Oruç, namaz Kâdir'immin farzı olur”

“Gördüğü anı inanan Ebu Bekr-i Sıddik'tır”

“İkincisi yâr olan adaletli Ömer'dir”

“Üçüncüsü yâr olan haya sahibi Osman'dır”

“Dördüncüsü yâr olan Hak Aslanı Ali'dir”“⁶

Bu ifadeler de onun heterodoks olmadığını gösteriyor.

³ Bak, Ahmet Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, s. 20, 38.

⁴ Bak, Ethem Ruhi Fiğlalı, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, s. 108-112, Ankara 1990; Esad Coşan, *Hacı Bektaş Veli*, s. XXXVII.

⁵ Bak. Ahmet Yaşar Ocak, *Kalenderiler*, s. 61-65, Ankara 1992; *Babailer İsyanı*, s. 52-53. İstanbul 1980; Fuad Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*. 98-101, Ankara 1984.

⁶ Bak. Ahmet Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, s. 63, 101, 149, 153, 171, 225, 239, 297, 299, 301, 303. Mehmet Rami Ayas, *Türkiye'de İlk Tarikat Zümreleşmeleri Üzerine Din Sosyolojisi Açısından Bir Araştırma*, s. 35-42, Ankara 1991.

Görülüyor ki Ahmet Yesevî, dört halifeye de saygılıdır. Bu sebeple onu Batınilığın ya da İbahîliğin etkisinde sanmak yanlıştır. Onun yorumlarında Türk kültürünün etkileri ise ayrıntularla ilgilidir.

Türkler arasında Emevî ve Abbâsî zulmünden kaçanlar iyi kabul görmüşlerdir. Türkler Ehl-i Beyt'in uğradığı haksızlıkları dinledikçe onlara sempati duymuşlardır. Hz. Muhammed'i damadı Hz. Ali'yi ve onun çocuklarını sevmek ya da onlar aşırı bağlılık göstermek dinden çıkmakla suçlamayı gerektirmez. Ehl-i Beyt'i yalnız Caferiler değil, orta yoldaki müminler de çok sevmişlerdir. Yesevilik, bütün Türklerin zevkine ve ruhuna hitap etmiştir. Yeseviliğin sevilmesi, manevî değerlerde birleşmeye de yardımcı olmuştur.

Ahmet Yesevî,

“Hayır, seha kılanlar, yetim gönlün alanlar
Çahar-yârlar yoldaşı, kevser lehinde gördüm”
diyerek iyilik yapmanın önemini vurgulamıştır⁷.

Ahmet Yesevî'nin ekolünün bazı ilkeleri vardır. Ekolün temel ilkele-ri şunlardır:

1 — Tevhidi benimsemek, 2- Kur'ana ve sünnete uymak, 3- İslâma dayalı yolu izlemek. 4- Nefsi düzen ve disiplin altında tutmak. 5- Belli zamanlarda yalnızlığı seçerek zikir yapmak.

Bir öğrenci Yeseviliğe girse şu hükümlere uymalıdır: 1- Hakkı bilme. 2- Mutlak cömertlik. 3- Gerçek bağlılık. 4- Sağlam bilgi ile dolmak. 5- Tevekkül. 6- Derin düşünme.

Ekolün ümitli olmak, misafire hizmet etmek, alçakgönüllü davranmak, yumuşak huylu davranmak, bilim öğrenmek gibi çeşitli derecelerde ilkeleri de vardır⁸.

Ahmet Yesevî'nin ilkelerini en çok yayan mutasavvıflar arasında Hacı Bektaş Veli, Sarı Saltuk, Lokman-ı Perende, Geyikli Baba, Abdal Musa, Horoz Dede ve Yunus Emre vardır⁹.

Ahmed Yesevî, hikmetlerinde Arslan Baba'dan sık sık söz etmektedir. Onun manevî gücünden çok yararlandığı anlaşılmaktadır. Ona büyük bir saygıyla bağlı olduğu saptanmaktadır. Şu dizeler bunu açıkça göstermektedir:

⁷ Bak, *Divan-ı Hikmet*, s. 323.

⁸ Bak. *Divan-ı Hikmet*, s. 50-52; Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 82-84, Ankara 1966.

⁹ Bak. *Divan-ı Hikmet*, s. 53.

Ahmet Yesevî şiirleriyle, görüşleriyle ve ahlâkî yaşantısıyla Türklük âlemini çok etkilemiştir. Onun şiirler Ortaasya Türkleri arasında ilâhî biçiminde de okunmuştur. Şiir bir sanat türüdür. Sözde ahengin yanında, düşünceyi ve ilhamı da yansıtır. Ruhun heyecanlarını, duygularını ve içtenliklerini yansıttıkça okuyanı etkiler.

Ahmet Yesevî Türklerin göçebe hayatı yaşayan kesimlerinin zevkine uygun, anlaşılması kolay ve sade bir biçimde yazdığı şiirleri ile hem ahlâkî ilkelere ve hem de bazı felsefî sorunlara ışıktır.

Ahmet Yesevî ve Ontoloji:

Ahmet Yesevî, dörtlüklerinde, “nereden geldim, nereye gidiyorum” düşüncesine cevap aramıştır. Yine bu düşüncelere “Tanrı’dan geldik, yine ona döneceğiz” inancıyla karşılık vermiştir. Evrenin yokluktan Tanrı’nın dilemesiyle var olduğunu vurgulamıştır. Böylece varlığın yaratılmasının Tanrı’nın iradesine bağlı olduğunu ifade etmiştir.

Düşünürler, öteden beri varlığı tanımak istemişlerdir. Varlığı su ile, ateşle, havayla ya da ilk hareket ettirici ile başlatmak tezini savunan düşünürler olmuştur. Varlık hakkında şüpheye düşenler ya da onun madde ile öncesizde başladığını savunan yazarlar da gelip geçmiştir. Ancak bu tür-lü düşünenler ontoloji sorununa çözüm değil, çözümsüzlük eklemiştir¹³.

Ahmet Yesevî ise İslâmın yaratılış felsefesine uygun olarak varlığın başlangıcını bilen, gören, sonsuz derecede güçlü ve irade sahibi yüce Al-laha bağlamıştır. Bunu da dörtlüklerinde sade ve fakat duygulu bir üslup-la ifade etmiştir. Bakınız bu tür şiirlerinden bazı örnekler şöyledir:

Hikmet ile o yokluktan var eyledi
On sekiz bin cümle âlem hay olur

Evvel “Elestu birabbikum” dedi Hüda
“Kalu belâ” diyerek ruhlar kıldı seda¹⁴

“Bu dünyada yaratılan mahlûklara
Şimdi bildim, dirlik hem olmaz imiş

Bende niçe yaş yaşasa ölmesi var
Gören göze bir gün toprak dolması var

¹⁰ Bak. *yage*, s. 71, 103.

¹¹ Bak. *yage* s. 129.

¹² Bak. *yage*, s. 173.

¹³ Bak. İbrahim Agâh Çubukçu, *İslâm Düşüncesi Hakkında Araştırmalar*, s. 241-252, Ankara 1983.

¹⁴ Bak. *Divan-ı Hikmet*, s. 219.

Bu dünyaya sefer kılanın gelmesi var
Ahirete sefer kılan gelmez imiş¹⁵.

Ahmet Yesevî, yukardaki ifadelerinden de anlaşılacağı gibi yaratılan dünya üzerindeki hayatın geçiciliğini, Ahiret hayatının ise sonsuzluğunu vurgulamıştır. Ayrıca herşeyin yani varlığın yüce Allah'ın yaratmasıyla vücut bulduğunu doğrulamıştır.

Ahmet Yesevî ve Ölüm Olgusu:

Eski düşünürlerden birisi “Ölüm olmasaydı, insanlar felsefe yapmazdı” demiştir. Gerçekte de ölüm çok düşünürü düşündürmüştür. İbni Sînâ gibi ölüm olayından ruhun varlığını çıkararak olmuş, ölümle yaşamayı bir sayanlar gelip geçmiş, ölüm olgusundan ürkererek erdemli yolu seçenler bulunmuştur. Sözün özü ölüm, insanî bir olgudur ve ölümü tadıp ta kaleme alan bir kimse yoktur. Çünkü insan sağken ölü değildir. Öldükten sonra da eli kolu tutmaz durumdadır. Beyin sukût etmiştir. Bizim düşünürümüz Ahmet Yesevî de ölümü anlatmıştır. Bakalım şiirlerinde bu konuda neler söylemiştir:

“Vakti gelse Azrail emaneti ver diyecek”¹⁶.
Senden önce yârânların ne yana gitti
Bu dünyaya gönül vermeyip ağlayıp göçtü¹⁷.

Bu dünyaya bina koyan Karun hani
Dâvâ kılan Firavun ile Haman hani
Vamık, Azra, Ferhat, Şirin, Mecnun hani
Kahreylese bir lâhzada yeksan kılar¹⁸.

Hiç bilmedim nasıl geçti ömrüm benim
Soran olsa, ben kul orda ne kılarım
Naasil olacak yola salsan âcizi
Soran olsa, ben kul orda ne kılarım

Canım çıkar tenim yatar dar lahidde
Soruçular gelip sorsa o hâlette
Akar yaşım, gider aklım o vakitte
Soran olsa, ben kul orda ne kılarım¹⁹

¹⁵ Bak. *yage* s. 235-237.

¹⁶ Bak. *yage* s. 129.

¹⁷ Bak. *yage*, s. 157.

¹⁸ Bak. *yage*, s. 211.

¹⁹ Bak. *yage*, s. 253.

Tüm bu ifadeler, insanı derlenip toparlanmaya ve kendini tanımaya yönelticidir. Nefsin insanı bayağı duygulara iteceğini belirten Ahmet Yesevî, dinin üzüne uyarak nefsini yola getirdiğini de ifade etmiştir. Böylece de insanın ölmeden önce benimsediği Hz. Muhammed'in sünnetiyle esenliğe kavuşacağını vurgulamıştır²⁰.

Ahmet Yesevî ve Aşk Felsefesi:

Kur'anda yüce Allah, tövbe edenleri ve temizce paklananları seveceğini müjdelemiştir. Bir kutsî hadiste de Allah'ın öfkesinden rahmet ve acımasının daha üstün olduğu belirtilmiştir. Esasen İslâm düşüncesinin bir kolu olan tasavvufta Tanrı aşkının büyük bir yeri vardır. Hatta Hz. Muhammed'in Allah'ın "habibi" yani sevdiği kimse olduğu, evrenin de onun hatırına yaratıldığı ifade edilmiştir. Mevlânâ, insanın Allah'ın sevgisine yaraşan en üstün varlık olduğunu vurgulamış ve insan için "maşuk-ı ilâhî" deyimini kullanmıştır. Yunus Emre "yaratılan yaratandan ötürü sev" düşüncesini işlemiştir. Hacı Bektaş Veli, insanlara bir gözle bakmıştır. Tüm bu düşünürleri etkileyen Ahmet Yesevî, düşüncesinde hem Tanrı aşkına ve hem de insan sevgisine geniş yer vermiştir. Bakınız bu konuda söyledikleri arasında şu dizeler vardır:

Aşk kapısını Mevlam açınca bana erdi
Toprak kılıp hazır ol deyip boynumu eğdi²¹
Vah ne yazık, sevgi kadehinden içmeden
Çoluk çocuk, ev-barktan tam geçmeden
Suç ve isyan düğümünü burada çözmeden
Şeytan galip zan verende şatım işte²².

Aşk makamı türlü makam aklın yetmez
Aşk belâsı başa düşse nalan kılar
Aklını alıp şaşkın kılıp hayran kılar
Gönül gözün açılınca giryan kılar
Lâ-mekânda Hak'tan dersler aldım işte

Aşk padişah, âşık fakir, nefes alamaz
Hak'tan izin olmayınca konuşamaz
Hak öğüdünü alan dünya peşinde koşamaz
Lâ-mekânda Hak'tan dersler aldım işte²³,

²⁰ Bak. *yage*, s. 63.

²¹ Bak. *Divan-ı Hikmet*, s. 57.

²² Bak. *yage*, s. 59.

²³ Bak. *Divan-ı Hikmet* s. 105-109.

Aşk bağıni mihnet ile göğertmesen
 Hor görülüp şom nefsinı öldürmesen
 Allah deyip içine nur doldurmasan
 Vallah billah sende aşkın nişanı yok
 Aşk derdini dertsizlere demek olmaz
 Aşk yolunda ölmeden önce muhakkak öl sen
 Zâhid olma, âbid olma, âşık ol sen
 Mihmet çekip aşk yolunda sadık ol sen²⁴.

Görülüyor ki Ahmet Yesevî, ölmeden önce nefsi öldürmeyi salık veriyor. Bunun yolu da tutuculuk değil aşktır. Tanrı'yı seven onun buyruklarını yerine getirir. Aşkını anlayarak Tanrı'ya yönelmek, insanı "fena fillah" makamına götürür. Bu da insanın Allah aşkıyla erimesidir. Nitekim Ahmet Yesevî, bunu şöyle ifade etmiştir:

Adım sanım hiç kalmadı lâ lâ oldum
 Allah yadını diye diye illa oldum
 Halis olup, muhlis olup fenâ oldum
 Fenâ fillah makamına yükseldim işte²⁵.

Ahmet Yesevî ve Ahlâk Felsefesi:

Ahmet Yesevî Türk ahlâkını, İslâmın itici ruhuyla besleyerek sergilemiştir. Hz. Muhammed, "sizin en hayırlınız ahlâkı güzel olanlarınızdır" buyurmuştur. Ayrıca, "ben ahlâkın güzelliğini tamamlamak üzere gönderildim" hadisiyle amacını çizmiştir²⁶.

Kur'anda "sizin Allah katında en üstünüz, Allah'tan sakınıp iyilik yapanlarınızdır" âyeti mevcuttur. O halde iyi bir mümin, ahlâklı olmak için çaba harcamalıdır. İşte bu konuya Ahmet Yesevî de çok önem vermiştir. Şükür, sabır, buyrukları tutma, sır saklama, riyadan kaçınma, yalandan uzaklaşma, adaleti gerçekleştirme, doğruluğu seçme, kibirden sakınma, insanlara hoşgörülü davranma, büyüklere saygı, görevi tam yapma, başkalarına yardım, iyiniyet ve gönül yapma üzerinde çok durmuştur²⁷.

Ahmet Yesevî hoşgörüyü önem vermiştir. Türkler yönetimleri altındaki başka inanç sahiplerinin vicdanlarına ve inançlarına saygılı olmuşlardır. Onları bu konuda zorlamamışlardır. Düşünürümüz Ahmet

²⁴ Bak. *Divan-ı Hikmet*, s. 117-122.

²⁵ Bak. *yage*, s. 63.

²⁶ Bak. İbrahim Agâh Çubukçu, *İslâm'da Ahlâk ve Mutluluk Felsefesi*, s. 7-46, Ankara 1977.

²⁷ Bak. *Divan-ı Hikmet*, s. 50, 83, 123-125, 159, 178, 181, 213, 229.

Yesevî'nin hoşgörölü yorumları Türk toplumunu etkilemiştir. Bakınız bu konuda şöyle söylemiştir:

Sünnet imiş, kâfir de olsa incitme sen
Hüda bizardır katı yürekli gönül incitenden
Mansur dedi enelhak erenler işi ber hak
Mollalar derler na-hak gönlüne yaman alıp
Deme “enelhak” diye, kâfir oldun Mansur diye
Kur’anda budur diye öldürdüler taş atıp²⁸.

Gerçekte İslâmiyete göre Allah’a, Hz. Peygamber’e ve Ahirete inanan herkes mümindir. Canı, malı ve ırzı dokunulmazdır. Ancak taassup nede-niyle İslâm’a ters düşen öldürmeler olmuştur.

Ahmet Yesevî'nin Birlik Düşüncesi:

İslâm'da birliğe çok önem verilmiştir. Kuran’da “inananlar ancak kardeşirler” âyeti vardır. Ayrıca “hepinize barış ve esenliğe giriniz” âyeti bulunmaktadır. Hz. Muhammed, müminlerin dayanışmasını vücûdun organları arasındaki ahenge benzetmiştir. Düşünürümüz Ahmet Yesevî birlik üzerinde durmuştur. “Ben-sen diyen kimselerden geçtim işte” dizesiyle ayrılık gayrılık gütmei yermiştir²⁹. Şiirlerinde vahdetin önemini vurgulamıştır. “İşret kılıp vahdet şarabından doyasya içip, Lâ-mekânda Hak’tan dersler aldım işte” dizeleriyle Allah için birliğin gücünü ifade etmiştir³⁰. “O makamın Tevhid adlı ağacı var” dizesi ile onun tevhide verdiği değeri göstermektedir. Başka bir dizesinde Tevhit ağacının meyvesinden tadanların huzur bulacağını söylemiştir³¹.

Birliğin anlamını kavrayanlar mümin kardeşine yardım etmelidir. Kuran’da “sevdiğiniz mallardan dağıtmadıkça iyiliğe kavuşamazsınız” buyurulmuştur. Hz. Muhammed de “komşusu açken uyuyan bizden değildir” demiştir.

İşte dinin bu yönünü bilen Ahmet Yesevî yandaşlarını yardımlaşmaya çağırmıştır. Onun bu çağrılarını bazen evrensellik boyutlarına ulaştır-mıştır. Bakınız o insanlara bu konuda ne diyor:

“Nerde görsen gönlü kırık merhem ol sen
Öyle mazlum yolda kalsa hemdem ol sen

²⁸ Bak. *Divan-ı hikmet*, s. 63, 331.

²⁹ Bak. *yage*, s. 55.

³⁰ Bak. *yage*, s. 105.

³¹ Bak. *yage*, s. 207.

Mahşer günü dergâhına mahrem ol sen
 Ben-sen diyen kimselerden geçtim işte
 Garip, fakir yetimleri Resul sordu
 Hem o gece Mirac'a çıkıp didar gördü
 Geri inip garip yetimi izleyip yürüdü
 Gariplerin izini izleyip indim işte³².

Yesevî'ye göre insan yalnız kendini değil başkalarını da düşünmelidir. Nefsini eğitmelidir. Bakınız Yesevî nefis hakkında ne diyor:

Nefsini sen son deminde gede kılar
 Din evini yağmalayıp harap kılar
 Öldüğünde imanında cüda kılar
 Akıllı isen pis nefsenden ol sen bizar
 Nefsini yenen ise mümin kardeşini de düşünür³³.

Ahmet Yesevî ve Yöntemi

Ahmet Yesevî, çağının modasına uygun olarak tarikata, mürşide ve nefis eğitimine önem vermiştir. Onun tarikatinde eski Türk geleneklerinin izleri vardır. Sema ve musikinin onun dinî törenlerinde coşma için başvurulan yöntemlerden olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim şöyle söylemiştir:

Şibli gibi âşık olup sema kılsam³⁴.
 Serмест olup raks ve sema kıldı dostlar³⁵.
 Hakkı bulup raks ve sema' kıldı dostlar³⁶.

Ancak Ahmet Yesevî İslâmın esaslarını ve Hz. Muhammed'in sünnetlerini de sıkı bir biçimde yöntemine yerleştirmiştir. Tuttuğu yolda tasavvuf felsefesini izler. Bunu izlerken İslâmda veli olarak bilinen Hallaç Mansur, Şibli İbrahim b. Edhem ve Cüneyd al-Bağdadî gibi zatlardan saygıyla söz eder³⁷.

Ahmet Yesevî'nin yönteminin temeli sevgidir. İlkeleri İslâmın buyruklarıdır. Amacı insanın kendini tanıması ve varoluş sebebini düşünmesidir. Tanrı'nın büyüklüğünü ve kudretini vicdanında bulan kimse öteki insanların haklarına da saygılı olur.

³² Bak. *Divan-ı Hikmet*, s. 55.

³³ Bak. *yage* s. 159, 63.

³⁴ Bak. *yage*, s. 143.

³⁵ Bak. *yage*, s. 183.

³⁶ Bak. *yage*, s. 185.

³⁷ Bak. *yage*, s. 185.

Sonuç olarak Ahmet Yesevî'de, Türk felsefesinin İslâmdan sonraki ilk temellerini bulmak mümkündür. Bu felsefe, sevgi varlık hakkında düşünme, vicdanlara saygılı olma, hoşgörü yolunu izleme, ahlâkın ilkelerine uyma ve yardımlaşma gibi temel esasları içermektedir. Böylece yapıcı bir düşünce sistemi izlediği için Ahmet Yesevî, Balkanlardan Çin'e kadar Türk- lük âlemini etkilemiştir. Ahmet Yesevî'nin özelliklerinden bazıları da ibadet meclislerinde Türkçeyi kullanması, kadınların dinî törenlere katılması, şiirlerini Türkçe söylemesi, halkın onun manevî gücüne inanması ve kendisinin son derece dürüst bir insan olmasıdır³⁸. Bu özellikler onun Türk- lük âleminde sevilmesini kolaylaştırmış ve günümüze kadar etkisini getirmiştir.

³⁸ Bak. Mürsel Öztürk, "Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre Zinciri", *Erdem*, cilt 3, sayı 9, s. 759-762, Ankara 1988.

